

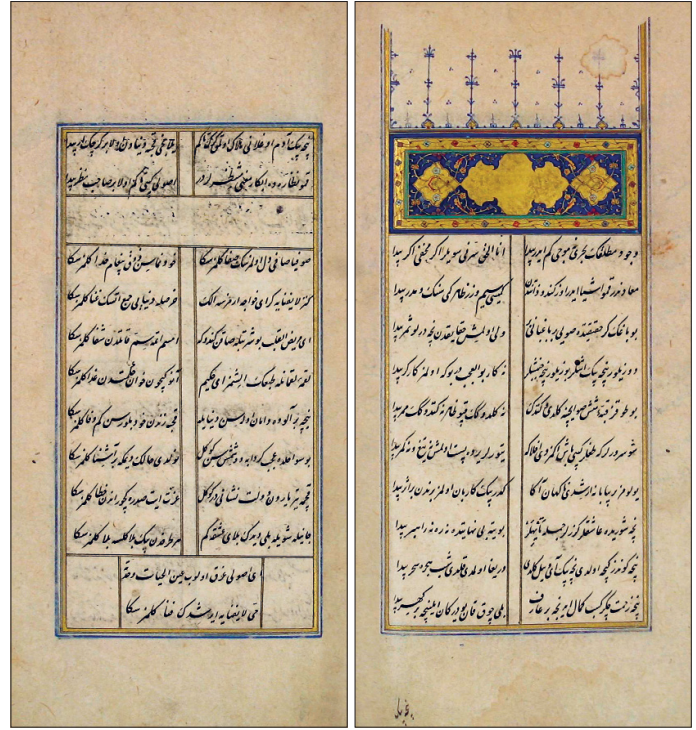
USÛLÎ
(أصولی)

(ö. 945/1538-39)

Divan şairi, mutasavvıf.

Bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Yenice-i Vardar'da doğdu. Adı Abdullah'tır. Bazı kaynaklara göre öğrenimini tamamlamasının ardından ilmiye mesleğine girmek üzereyken tasavvufa yöneldi. Bir süre sonra İbrâhim Gülşenî'ye bağlanmak için Mısır'a gitti ve ona intisap etti. Şeyhi 1534 yılında vefat edince Yenice-i Vardar'a döndü. Ömrünün geri kalan kısmını Gülşenîliği Rumeli'de yaymakla geçirdi; bir yandan da akıncı beylerine musâhiplik yapıyordu. Evrenosoğlu Abdi Bey'den yardım görerek onunla bazı Rumeli şehirlerini dolaştı ve doğduğu şehirde vefat etti. Usûlî'nin ölümüne, "Vâh kim gitti Usûlî derd-mend" (945/1538-39) mısraı ile tarih düşürülmüştür.

Usûlî divanında gazellere ait bölümün ilk sayfaları (Millet Ktp., Ali Emîri Efendi, Manzum, nr. 31, vr. 12^a-13^a)

Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-suarâ* adlı eserinde Usûlî'nin minyatürünün bulunduğu sayfa (Millet Ktp., Ali Emîri Efendi, Tarih, nr. 772, vr. 66^b)

Latîfî, Usûlî'nin şiirlerinin çoğunlukla Seyyid Nesîmî tarzında yazılmış öğüt ve ilâhilerden meydana geldiğini, zamane derişmeşrepplerinin şaire "Fazlullah-ı Sâni", "Sırr-ı Nesîmî" dediklerini kaydeder. Âşık Çelebi, Usûlî'yi Sünnî inancına aykırı hareketlerde bulunan şairler zümresine dahil eder ve ağır bir dille eleştirir. Kınalızâde'nin, "Sûfiyâne şiirleri ve fakr u fenâya dair sözleri vardır" demekle yetindiği görülmektedir. Gerek tezkirelerde verilen bilgiler gerekse şiirlerinden hareketle Usûlî'nin ârif, derviş, kalendermeşrep, kimseye boyun eğmeyen, kanaat içinde yaşamayı şiar edinmiş, pervasız, coşkun, dolayısıyla melâmet neşesini ve ilâhî aşkı daima ön planda tutan bir kişiliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Muhtemelen Yenice-i Vardar'ın tasavvufî ortamı sebebiyle Usûlî'nin şiirlerinde yer yer Alevîmeşrep özellikler göze çarpmakla birlikte manzumelerine hâkim olan asıl unsur vahdet-i vücûd düşüncesidir. Sünnî akîdeden kopuk bir şair kimliği taşımadığı anlaşılan Usûlî'nin Alevîmeşrep tarafını daha ziyade ondaki Âl-i abâ sevgisiyle açıklamak mümkündür. "İkinci Fazlullah" ve "Nesîmî'nin sırrı" denmesine rağmen Gölpinarlı'ya göre Usûlî'yi tam bir Hurûfî saymak da mümkün değildir; zira şiirlerinde Nesîmî'de görüldüğü gibi Hurûfîliğin propagandasına rastlanmaz.

Şiir dünyasını inancı ve hayat görüşü etrafında şekillendiren, çağı ve çağdaşları-

la karşılaştırdığında Nesîmî-Fuzûlî çizgisinde yer alan şairler içinde önemli bir halkayı oluşturan Usûlî divan edebiyatının estetik zevkine bağlı, özellikle bazı şiirlerinde düşüncelerini duygu planına yükselterek şiirle mesajı bir araya getirmeyi başarmış mutasavvıf şairlerden biridir. Usûlî'nin şeyhinin vefatı üzerine yazdığı mersiyesiyle Hz. Peygamber ve Ehl-i bey'te karşı samimi duygularını anlattığı musammat tarzındaki şiirleri başarılı örnekler sayılmakla birlikte onun şöhretini sağlayan asıl manzumeleri gazelleridir. Genellikle ilâhî aşkın işlendiği, sade bir üslûbun kullanıldığı, basit teşbihler, mecazlar ve tasavvufî sembollerle süslenen bu şiirleri asıl güçlü kılan etken ise şairin duygularını büyük bir içtenlikle ifade etmiş olmalarıdır. Usûlî aralarında Nesîmî, Ahmedî, Şeyhî, Cem Sultan, Bursalı Ahmed Paşa ve Necâtî Bey'in de bulunduğu birçok şaire nazîre ve tahmisler yazmış; "peydâ" redifli gazeli başta olmak üzere bazı şiirlerine Hayâlî Bey, Taşlıcalı Yahyâ, Bâkî ve Zâtî gibi şairler tarafından nazîreler yazılmıştır. Aruzla kaleme aldığı şiirlerinde bile konuşma diline yakın bir dil kullanan ve oldukça başarılı bir üslûba sahip olan Usûlî'nin hece ile yazdığı şiirlerde dili daha sade ve akıcıdır, âdeta Yûnus Emre'yi hatırlatmaktadır. Onun aralarında bir varsağıının da yer aldığı bu tür şiirleri halk şairleri tarafından çok beğenilmiş ve cönlere kaydedilmiştir.

Usûlî divanı
içindeki
Hadis Tercümesi
adlı eserin
ilk sayfası
(Millet Ktp.,
Ali Emîri Efendi,
Manzum, nr. 31)

Eserleri. 1. *Divan*. Mustafa İsen tarafından hazırlanan tenkitli neşrinde (Ankara 1990) bir mi'râciyye, üç münâcât, bir şehrengiz, dört kaside, on musammat, 147 gazel ve dört kıta bulunmaktadır. Ayşe Yaşar ile (1990, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Fatma Atıcı (2007, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) divan üzerine yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. 2. *Manzum Hadis Tercümesi*. Bir kısmı divan nüshalarının baş tarafında kaydedilen hadislerin tercümesinden meydana gelmektedir. Hadislerin sayısını Abdülkadir Karahan seksen, Gürer Gülsevin 120, Adem Ceyhan ise altmış dokuz olarak tesbit etmiştir. Sayı farklılıkları büyük oranda -Ceyhan'ın da belirttiği üzere- bazı nüshalarda hadis tercümelerinin hemen ardından verilen metinlerin Hz. Ali'ye ait veziceler olduğunun farkına varılamamasından kaynaklanmış olmalıdır. Usûlî hadisleri kıtalar şeklinde tercüme etmiş ve yaygın uygulamanın aksine "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün" veznini kullanmıştır. Bu arada hadislerle ilgili kısa şerhlere de yer vermiştir (eserin bazı nüshaları için bk. Millet Ktp., Ali Emîri Efendi, Manzum, nr. 31 [*Divan* nüshası içinde]; Malatya Müftülük Ktp., nr. 153 [*Mecmûatü'l-mesâil*'in içinde]). 3. *Yenice Şehrengizi*. Mustafa İsen'in hazırladığı tenkitli neşir 191 beyitten oluşur ve bir münâcâtla başlar. Şehrin ahalisine

dair bilgi veren şair Yenice-i Vardar'ın askerler, beyler ve bilginlerle dolu, halkının anlayışlı, olgun, bilgili ve hüner ehli olduğundan, güzellerinin verdiği ilhamla sürekli şiir söylenip gazel okunduğundan bahseder ve bir girizgâhla Yenice şehrinin güzellerinin tasvirine geçer. Şehrengiz dokuz beyitlik bir hâtıme ile sona ermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Usûlî Divanı (haz. Mustafa İsen), Ankara 1990; Latîfî, *Tezkiretû's-su'arâ ve tabıratû'n-nuzamâ* (haz. Rıdvan Canım), Ankara 2000, s. 175-176; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-su'arâ*, s. 133-134; Ahdi, *Gülşen-i Suarâ* (haz. Süleyman Solmaz), Ankara 2005, s. 200-201; *Kühû'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 193; Kınalızade, *Tezkire*, I, 165-166; Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmûa-l Tevârîh* (haz. Fahri Ç. Derin - Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 160; *Sicill-i Osmânî*, I, 391; *Osmanlı Müellifleri*, II, 76-77; Abdülbâki Gölpınarlı, *Nesimî-Usûlî-Rûhî*, İstanbul 1953, s. 11-18; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, İstanbul 1958, s. 29-30; "Usûlî", *Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul 1986, III, 282-285; Mustafa İsen, "Usûlî'nin Yenice Şehrengizi", *Mehmet Kaplan İçin* (haz. Zeynep Kerman), Ankara 1988, s. 131-148; Gürer Gülsevin, *Usûlî'nin 120 Manzum Hadis Tercümesi (XVI. Yüzyıl)*, Afyon 1995; Abdurrahman Adak, "Mevlevîliğin XVI. Yüzyıl Gülşenî Şairlerinden İbrahim Gülşenî, Usûlî ve Za'fî Üzerindeki Etkisi", *Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevîlik Sempozyumu, Bildiriler* (ed. Abdurrahman Elmalı - Ali Bakkal), Şanlıurfa 2007, II, 339-344; Adem Ceyhan, "Usûlî'nin Hadis ve Vezice Tercümeleri", *TDEA*, XXX (2003), s. 147-188; "Usûlî", *TDEA*, VIII, 463-464.

BAYRAM ALİ KAYA

USÛLİYYE

(الأصولية)

İmâmiyye Şiâsi geleneğinde
dinî hükümlerin akli istidlâl yoluyla
elde edilebileceğini savunan ekol.

Ekolün adı, sözlükte "temel, esas" anlamındaki **asl** kelimesinin çoğulu olan **usûl**-den gelmektedir. Usûliyye, İmâmiyye Şiâsi geleneği içinde, on ikinci imamın gaybetinden (260/874) sonra nazariyyeyi ve tatbikatı yorumlamada daha çok fıkıhın akli prensiplerini ve özellikle icthadı, mezhep mensuplarınca makbul sayılan nakillere uygulama taraftarı olanları ifade eder. Usûliyye adına VI. (XII.) yüzyıla kadar fazla rastlanmamış, bu dönemde **Ahbâriyye*** grubunun ahkâm konusunda aklın kullanılmasına karşı çıkması sonucu yaygınlık kazanmaya başlamıştır. İsnââşeriyye, gaybet sonrası diğer Şii gruplarından farklı bir mektep halinde ortaya çıktığı zaman fırka âlimleri, imamlarından gelen haberlerden faydalanmak amacıyla daha önce çeşitli şekillerde tesbit edilen hadisleri toplama işine koyuldu. Bir asrı aşan çalışmalar neticesinde *Kütüb-i Erba'a* diye isimlendirilen, Küleynî'nin *el-Kâfî*, İbn Bâbeveyh el-Kummî'nin *Men lâ yahduru-hû'l-fakih*, Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin *Tehzîbü'l-aşkâm* ve *el-İstibşâr* adlı kitapları derlenip ortaya çıkarıldı. İsnââşeriyye Şiâsi gündeme gelen meselelerin hükmünü bu hadis mecmualarına dayanarak çözmeye başladı. Zaman içinde problemlerin söz konusu malzeme ile halledilememesi, ayrıca Ehl-i sünnet ile Mu'tezile'nin uyguladığı esnek yöntemlerin etkisi Şii gruplarını yöntem değişikliği zaruretiyle karşı karşıya getirdi. Bu dönemde Mu'tezile'den etkilenen İsnââşeriyye bünyesinde Şeyh Müfid ile takipçileri Şerif el-Murtazâ ve Ebû Ca'fer et-Tûsî, Sünnî akılcıların kıyas ve icthada başvurarak elde ettikleri bilginin şüphe ve ihtilâflardan uzak kalmadığını belirtti; buna karşılık Kur'an'a ve imamların beyanlarına dayanan ve İsnââşeriyye'nin icmâını oluşturan hükümlerin kesinlik ifade ettiğini ortaya koymaya çalıştı. Beklenen imamın dönüşünün bilinmeyen bir zamana kadar gecikeceğini göz önünde bulunduran Şii âlimleri, sonraki dönemlerle ilgili doktrinlerin ve gerçekleştirilecek uygulamaların temellerini attı. Meselâ diğer mezheplerin bilgi kaynağı olarak kullandığı akli istidlâli kendi sistemlerine dahil ettiler. Bu anlayış fıkıh alanında da kendini gösterdi. Böylece Şii fıkıhı Kur'an, hadis, icmâ ve akıl üzerine kurulmuş oldu. IV ve V. (X-XI.) yüzyıllarda İsnâ-